

HISTORIA SZTUKI RZEŹBA

**MAGDALENA GUTOWSKA
BARTŁOMIEJ GUTOWSKI**

HISTORIA SZTUKI
RZEŹBA

PREHISTORIA :::::6

RZEŻBA PREHISTORYCZNA :::::7

STAROŻYTNOŚĆ :::::10

RZEŻBA I WŁADZA

W MEZOPOTAMII ::::: 11

RZEŻBA I RELIGIA, CZYLI

STAROŻYTNY EGIPT ::::: 14

KLASYCZNE PIĘKNO GRECKIE ::::: 17

CZASY CESARSTWA

RZYMSKIEGO ::::: 23

ŚREDNIOWIECZE :::::32

OD ROMAŃSKIEGO PRAWA RAM

DO GOTYCKIEJ KATEDRY ::::: 33

RENESANS

I MANIERYZM :::::46

POWRÓT DO TRADYCJI

ANTYCZNEJ ::::: 47

MANIERYZM ::::: 55

RENESANS W POLSCE ::::: 57

BAROK I ROKOKO :::::60

BARROCO - PERŁA

O NIEREGULARNYM

KSZTAŁCIE ::::: 61

ROKOKO ::::: 69

RZEŻBA BAROKOWA W POLSCE :: 71

RZEŻBA ROKOKOWA W POLSCE :: 73

NEOKLASYCYZM

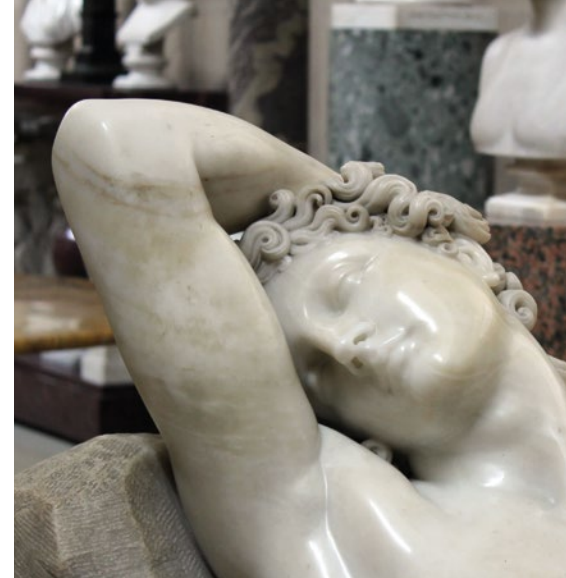
I ROMANTYZM :::::::::::::::74

NEOKLASYCYZM::::::::::::::::::75

ROMANTYZM ::::::::::::::::::::79

CMENTARZ - SALON

RZEŻBY W XIX WIEKU::::::::::::83

AKADEMIZM ::::::::::::::::::::84

AKADEMICKIE ZALOTY ::::::::::::::85

NADCHODZI REWOLUCJA::::::::::::87

CZY W POLSCE BYLI

WIELCY RZEŹBIARZE? ::::::::::::::90

XX WIEK::::::::::::::::::92

KU PRZYSZŁOŚCI::::::::::::::::::98

POLSKA ::::::::::::::::::::102

RZEŻBA PO 1945 ROKU::::::::::::104

SŁOWNICZEK TERMINÓW

PLASTYCZNYCH ::::::::::::::123

WYBRANA BIBLIOGRAFIA:: 126

Rzeźba to jedna z najwdzięczniejszych, a zarazem najtrudniejszych form sztuki. Jej odmian, form, technik, sposobów zdobienia i kształtowania jest tak wiele, jak wielu jest artystów. Jest ona nie tylko trójwymiarowa, co pozwala na jej głębszy odbiór, ale także dostarcza możliwości obcowania z różnorodnym materiałem: kamieniem, metalem, woskiem, ceramiką, szkłem, a nawet plastikiem ukształtowanym w dzieło sztuki. Możliwości dla artysty jest zatem wiele.

Wyodrębnia się rzeźbę pełną oraz relief: wklęsły i wypukły. Rzeźba może też być monumentalna lub miniaturowa, pojedyncza lub tworząca całą grupę rzeźbiarską. Ze względu

na funkcję rozróżnia się rzeźby: dekoracyjne, architektoniczne, kultowe, pomnikowe, nagrobne oraz wiele innych.

W ramach poszczególnych epok, kierunków i prądów na przestrzeni całej historii sztuki, od zarania dziejów do współczesności, powstają niezwykle dzieła, które są ciągle analizowane i interpretowane przez rozmaitych odbiorców sztuki. Historia rzeźby jest to bowiem historia kultury, a tym samym historia otaczającego nas świata.

Przykładem, który pomaga uświadomić, jak wiele można odczytać ze sztuki i zarazem za jej pomocą opowiedzieć, jest motyw kobiety,

do którego sięgała każda epoka. Dla przedstawień prehistorycznych to zredukowana do wydatnego biustu, brzucha i bioder figurka kobieca, której opracowanie było schematyczne i prymitywne. Rzeźba starożytna skupiała się na proporcjach opartych o matematyczne wyliczenia, harmonię, stonowanie i spokój. Takie też w większości są postacie idealnych kobiet. Romanizm wrócił do uzależnienia od architektury, niemal całkowicie zrezygnował z przedstawień kobiecych, a jeżeli już, to w kontekście moralizatorskim lub biblijnym. Rzeźba zagościła wówczas na portalach, kapitelach i kolumnach. W gotyku prawo ram (polegające na umieszczaniu rzeźby w obramowaniu) ulega zatraceniu i pojawiają się smukłe, strzeliste, zindywidualizowane postacie. Niemal cała architektura została opleciona realizacjami rzeźbiarskimi. W średniowieczu pojawił się też nieśmiały akt. Renesans z kolei powrócił do form klasycznych - istotna stała się zatem proporcja, harmonia i zachwyt tym, co było przed średniowieczem, triumfy święciło więc kopiowanie dawnych mistrzów. Rzeźba porzuciła tereny sakralne i wkroczyła na salony rezydencji świeckich oraz do ich ogrodów. Wraz ze zmianą sposobu myślenia o otaczającym człowieka świecie pojawił się zachwyt ciałem, który odzwierciedlił się w rozneglizowanych pomnikach – w centrum świata

znalazł się bowiem człowiek. Barok dodał ruch, dynamikę i teatralność. Portretowani byli często uchwyceni w stop-klatkach, kadrach ukazujących silne emocje albo ruch. Dodatkowo wrażenie to potęguje maniera rokoka, która doprowadziła do eksplozji dynamizmu, ekspresji i erotyki. W zasadzie nie było już epoki, która tak spójnie oddawała nastroje społeczne i tak adekwatnie odpowiadała na zapotrzebowanie. Dopiero klasycyzm zatrzymał, a raczej wyhamował tę tendencję – rzeźba zwróciła się wtedy ku monumentalnym, niekiedy patetycznym realizacjom. Wróciła do kanonu antycznego, wyciszenia i spokoju. Na nowo odkryto starożytność, twórcy zaczęli sięgać do eksploatowanych już motywów i tematyki. W XIX w. rzeźbiarskie formy królowały w formie nagrobnej i sentymentalnej, akcentując emocje oraz wyważony spokój. Wiek XX przyniósł różne prądy, nurty i artystów tworzących poza ramami konkretnych kierunków lub swoją twórczością wyprzedzających daną epokę. Chęć oddawania otaczającej twórcę rzeczywistości mieszała się z abstrakcją, ruch ze statyką, a zabawa z patosem. Zaczęto wykorzystywać nowe materiały, takie jak: szkło, plastik i aluminium. Obecnie rzeźba coraz częściej sięga po dekoracyjność, przepych, różnorodność, oryginalność i asymetryczność.

Anish Kapoor, *Cloud Gate*, Millennium Park, Chicago, 2006 r. ▼

PREHISTORIA

6

Ramy czasowe

- **PALEOLIT**
35 000 lat p.n.e.–8000 lat p.n.e.
- **MEZOLIT**
8000 lat p.n.e. –9000 lat p.n.e.
- **NEOLIT**
9000 lat p.n.e.–2000 lat p.n.e.

Cechy

- rzeźba pełni funkcję kultową
- brak indywidualizacji
- schematyzm; użyteczność

Człowiek lew,
ok. 40 000
lat p.n.e.
(Ulmer Museum,
Niemcy)

RZEŻBA PREHISTORYCZNA

Prehistoria to czas powstawania niezwykłych dzieł, zazwyczaj powiązanych z obrzędami magicznymi oraz licznymi rytuałami, którym poddawał się i w których uczestniczył człowiek. Często aktywność taka, jak malowanie lub rzeźbienie, pozwalała oswajać lęk, dodawała siły albo miała za zadanie upamiętnić ważne wydarzenie.

Najwięcej tego typu prac człowieka znajduje się na terenach dzisiejszej Francji, Rosji oraz Czech, a powstawały one około 550 tysięcy lat p.n.e. Mieszkańcy tych obszarów byli koczownikami i trudnili się przede wszystkim łowiectwem oraz zbieractwem, a poza pracą tworzyli. Już od lat 25 000–10 000 p.n.e. można mówić o rodzeniu się sztuki na wysokim poziomie artystycznym. Były to głównie drobne rzeźby oraz ozdoby pełniące funkcje amuletów. Najwięcej wśród nich było wyobrażeń zwierząt ukazywanych w bardzo naturalistyczny sposób. Częstymi tematami prac stały się koń i bawół, a więc zwierzęta, które wiązały się z polowaniem.

Czasami pojawiają się także wyobrażenia człowieka lub też raczej kamienne posągi bóstw, zwane idolami. Miały one bardzo uproszczone kształty i uogólnioną formę, które kojarzyły się wyłącznie z postaciami ludzką lub zwierzęcą.

Francuski archeolog Jean Clottes bardzo trafnie pisał, że „sztuka paleolitu od początku do końca jest sztuką zwierzęcą. Przedstawia

bestiarium, bogate i różnorodne (...). Sceny są rzadkie i brakuje w nich pewnych motywów, takich jak np. wyobrażenia stada lub spółkowania. (...) Wizerunki ludzi charakteryzują się dwoma podstawowymi cechami: są niemal zawsze niekompletne, tudzież zredukowane do jednego segmentu ciała, po drugie – mało naturalistyczne, w przeciwieństwie do zwierząt. (...) O wiele liczniejsze są fragmenty ciała, dłonie w pozytywie lub negatywie, głowy, sromy i fallusy, czy też nieco rozmyte sylwetki, co do których nie ma pewności, czy są ludzkie. (...) Szczególnym motywem są istoty hybrydowe, nazywane czasami antropozooformami, teriantropami lub też czarownikami. Postacie te posiadają cechy zarówno ludzkie, jak i zwierzęce.” (J. Clottes, *Światło w jaskini*).

Pośród wyobrażeń zwierząt oraz ludzi, którym daleko do naszych współczesnych postrzeżeń, wyłaniają się niezwykle wizerunki kobiet. Warto wspomnieć o **Wenus z Willendorfu**, która do dziś wzbudza zachwyt, choć liczy niemal 30 000 lat. Rzeźba ta została odkryta przypadkiem podczas robót drogowych w sierpniu 1908 r. koło Willendorfu w Austrii. Obecnie figurka stanowi część zbiorów Muzeum Historii Naturalnej w Wiedniu.

Figurka Iwa,
ok. 35 000
lat p.n.e. ▲

Venus z Willendorfu,
ok. 30 000
lat p.n.e. ▲

Ta rozpalająca wyobraźnię rzeźba kobiety ma 11 cm wysokości, jest wykonana z wapienia i pomalowana czerwoną ochrą, czyli farbą ziemną ze sproszkowanych skał. Jej czerwony kolor symbolizuje zarówno krew, jak i siły życiowe oraz płodność. Figura zwraca uwagę bardzo obfitymi kształtami: wydatnymi pośladkami i dużym

biustem. Ma także ozdobną fryzurę lub nakrycie głowy złożone z siedmiu rzędów. Jest to niezwykle ciekawa praca, ponieważ zwykle przedstawienia kobiet w tamtym okresie ograniczały się do pokazywania narządów płciowych oraz schematycznie zaznaczonych nóg i rąk. Może to oznaczać, że pierwowzór *Venus z Willendorfu* był kobietą wyjątkową

Venus z Hohe Fels, ok. 35 000
lat p.n.e. ▼

Wenus z Laussel,
ok. 22 000–20 000
lat p.n.e. ▶

albo boginią. Z pewnością wyolbrzymienie cech płciowych wiąże się z kultem płodności oraz faktem, że większe, obficiej zbudowane kobiety dawały szansę na przeżycie potomstwa. Tymczasem niektórzy badacze uważają, że określanie tej rzeźby jako „Wenus” jest błędne, ponieważ nie ma żadnych dowodów na jej związek z jakimkolwiek kultem, a wręcz istnieją nawiązania czysto seksualne albo nawet pornograficzne. Alternatywnie figurka mogła też być zabawką dziecięcą. Dr Walpurga Antl-Weiser, opiekunka rzeźby w muzeum, twierdzi, że „Nie jesteśmy w stanie wczuć się w sposób myślenia ludzi epoki kamiennej. Wyjaśniamy wszystko na podstawie własnych wyobrażeń. Ludzie fascynują się posążkami paleolitycznych Wenus, ponieważ uważają, że poprzez nie mogą zrozumieć umysłowość przodków”. (K. Kęciek, *Nieskromna Wenus z jaskini*).

Są też tacy badacze, którzy sugerują związek Wenus z kultem grzybów (figurka może przypominać młode grzyby z gatunku muchomor czerwony, *Amanita muscaria*). Zatem zarówno funkcja, jak i przeznaczenie Wenus z Willendorfu nie są jasne, niemniej jest ona z pewnością najbardziej rozpoznawalną rzeźbą tamtych czasów. Tego typu wyobrażenia dość często zdarza się odkryć podczas wykopalisk archeologicznych. Najstarsza Wenus, wykonana z kości mamuta, ma ponad 35 tysięcy lat i pochodzi z jaskini Hohle Fels znajdującej się w Badenii-Wirtembergii. Do dziś udało się rozpoznać około 250 analogicznych figurek wykonanych z kamienia, gliny lub kości, które znaleziono na współczesnych terenach rozpościerających się od Hiszpanii do Syberii.

Archeolog markiz Paul de Vibraye w 1864 r. odnalazł pierwszą Wenus – **Vénus impudique** (Wenus bezwstydną), wykonaną z kości słoniowej i mierzącą 8 cm. Znaleziono ją w warstwie zawierającej glinę, 20 m od wejścia do jaskini, a składała się z ośmiu części. Obecnie przechowywana jest w Paryżu w Musée de l’Homme. Pochodzi prawdopodobnie z lat 24 000–22 000 p.n.e. i jako pierwsza została określona mianem Wenus.

Wartą uwagi jest także pochodząca z około 25 000 r. p.n.e. tak zwana **Two-Headed Lady** (Dwugłowa pani) odkryta podczas wykopalisk prowadzonych na Riwierze Francuskiej w latach 1883–1895 przez Louisa Alexandra. Jest wykonana z żółtego serpentynu (rodzaj minerału),

ma zaledwie 2,75 cm wysokości i przedstawia stylizowane ciało kobiece zakończone dwoma głowami. Obecnie znajduje się w Musée des Antiquités Nationales w Paryżu. Prawdopodobnie był to amulet, który miał wspomagać płodność.

W 1911 r. w Akwitanii, niedaleko jaskini w Lascaux, fizyk J.G. Lalanne odkrył relief kobiecy datowany na 22 000–20 000 lat p.n.e., który ma 43 cm wysokości, a obecnie jest przechowywany w Musée de Saint-Germain-en-Laye. Przedstawia postać kobietę, która w podniesionej prawej ręce trzyma róg bawoli z 13 cięciami, a lewą wskazuje na łono. Kompozycję można odczytać symbolicznie: róg to półksiężyc, liczba 13 oznacza 13 dni, w których księżyc jest w fazie rosnącej i 13 cykli księżycowych składających się na rok słoneczny.

Także w Polsce mamy swoją Wenus, którą odkryto w 2013 r. podczas badań wykopaliskowych w Raciborzu, poprzedzających budowę zbiornika przeciwpowodziowego Dolna Odra. **Śląska Wenus** to mała, licząca 10 cm, gliniana postać kobiety z obfitymi biodrami i piersiami ze schematycznie zaznaczoną głową i rękoma. Prawdopodobnie pochodzi z około 4000 r. p.n.e.

STAROŻYTNOŚĆ

Ramy czasowe

SZTUKA SUMERYJSKA

- od IV tysiąclecia p.n.e. do końca III tysiąclecia p.n.e.

SZTUKA STAROŻYTNEGO EGIPITU

- Stare Państwo (XXIX–XXI w. p.n.e.);
- Średnie Państwo (XXI–XVII w. p.n.e.);
- Nowe Państwo (XVI–XI w. p.n.e.);
- Epoka późna (XI–IV w. p.n.e.);
- Epoka grecko-rzymska (IV w. p.n.e.–VII w. n.e.).

STAROŻYTNA GRECJA

- epoka archaiczna:
 - okres wczesnoarchaiczny (do 620 p.n.e.);
 - okres archaiczny (620–560 lat p.n.e.);
 - okres późnoarchaiczny (560–480 p.n.e.).
- epoka klasyczna:
 - okres wczesnoklasyczny – obejmujący odbudowę Aten (480–445 p.n.e.);
 - okres klasyczny – obejmujący czasy Peryklesa i budowę Akropolu (445–404 p.n.e.);
 - okres późnoklasyczny – od zakończenia wojen peloponeskich (404–232 p.n.e.);
- epoka hellenistyczna – śmierć Aleksandra Wielkiego w 323 p.n.e. i zdobycie przez Rzymian Egiptu w 30 p.n.e.;

SZTUKA STAROŻYTNEGO RZYMU

- od VI w. p.n.e. do końca IV w.

Cechy

SZTUKA SUMERYJSKA

- funkcje: kultowa, pragmatyczna i memorialna; ogromne, często inkrustowane (dekorowane drogocennymi kamieniami) oczy i długie brody u mężczyzn.

SZTUKA PERSKA

- schematyzm, oraz precyzja opracowania stylizowanego detalu (fryzury, brody).

SZTUKA EGIPITU

- twarz nie wyraża żadnych emocji, postać statyczna, układ frontalny, ponadczasowa młodość.

RZEŻBA GRECKA ARCHAICZNA

- brak cech indywidualnych postaci, ale wyraźne przypisanie im typowych cech i pojęć, takich jak: piękno, pobożność, honor i poświęcenie.

EPOKA KLASYCZNA

- dążenie do realizmu, wdzięk, stosowanie kontrapostu (sposób ustawienia postaci wspartej na jednej nodze i równoważącej ciężar ciała wygięciem sylwetki w kształcie litery S).

EPOKA HELLENISTYCZNA

- nie obowiązuje kanoniczny ideał, ale złożoność wielopostaciowych kompozycji, dynamika ruchu, wydłużenie proporcji ciała, emocjonalna gestykulacja i mimika, perfekcyjne opracowanie detalu.

SZTUKA STAROŻYTNEGO RZYMU

- kopie sztuki greckiej, detal, drobiazgowość; w portrecie wierność i realizm.

Pytokritos z Rodos,
Nike z Samotraki,
III/II w. p.n.e.
(Luwr, Paryż, Francja)

RZEŻBA I WŁADZA W MEZOPOTAMII

Na terenach dzisiejszego Iraku, Syrii, Iranu i Turcji około 6000 r. p.n.e. zaczęła się formować rzeźba starożytnej Mezopotamii. Jej rozkwit przypada mniej więcej na 3500 r. p.n.e. i dotyczy Babilonii, Asyrii, Akadów oraz Sumerów. Po niezwykle uproszczonych i symbolicznych wyobrażeniach kobiet w czasach prehistorycznych rzeźba w Mezopotamii prezentuje zupełnie inne formy, materiały i tematy. Przede wszystkim spełniała ona trzy podstawowe funkcje:

- sakralną – to znaczy, że była związana z religijnością, obrzędami, światem żywych, umarłych i bóstw,
- memorialną – a więc upamiętniała tych, którzy odeszli,
- pragmatyczną – czyli stosowaną w życiu codziennym.

Podstawowymi tematami pojawiającymi się w realiach są sceny mitologiczne, historyczne i kultowe. Najczęściej pojawiają się one w formie figurek wotywnych, kamiennych rzeźb prezentujących ludzi w zgeometryzowanych kształtach, w formie waz oraz steli. Do ich wykonania wykorzystywano np.: bazalt, piaskowiec i dioryt, sięgano też po alabaster, a także miedź, złoto, srebro, lazuryt, fragmenty muszli oraz różnorodne kamienie szlachetne. Z gliny wykonywano ceramikę i figurki terakotowe.

Sztuka asyryjska to głównie reliefs o tematyce wojennej, religijnej, dworskiej lub ze scenami z polowań wykonane

najczęściej w kości słoniowej. Sztuka babilońska z kolei charakteryzowała się przede wszystkim posągami i płaskorzeźbami przedstawiającymi bogów oraz ludzi wykonujących codzienne czynności.

Bardzo ciekawym i zajmującym badaczy zabytkiem z okresu sumeryjskiego jest znaleziony w grobach królewskich w południowej Mezopotamii **Sztandar z Ur**. Jest to rodzaj skrzyni o wymiarach 44 x 20 cm pochodzący z około 2600 r. p.n.e., którego szersze boki pokrywa mozaika z lapis-lazuli, kornaliny, macicy perłowej połączonych masą bitumiczną. Pozostałe mniejsze boki ozdabiały sceny mitologiczne, niestety stan tych fragmentów nie pozwala na ich ekspozycję. Każdy bok został podzielony na trzy pasy, na których pokazano ważne i doniosłe

Sztandar z Ur,
(strona pokojowa),
ok. 2600 r. p.n.e. ▲

JAK PRZEDSTAWIANO CIAŁO

Najważniejszym elementem rzeźby i płaskorzeźby w sztuce Sumerów była twarz, a w niej oczy. Rzeźby mezopotamskie były pozbawione cech indywidualnych, przedstawiały poszczególne czynności, a nie konkretne osoby. Reliefs komponowano pasowo. Postać ludzka ma cechy egipskich rzeźb: twarz przedstawiona z profilu, oko od frontu, tułów i ramiona od frontu, a nogi z profilu.

Portret Naramsina lub
Sargona Wielkiego,
ok. 2520 r. p.n.e. ▲

wydarzenia w życiu ówczesnych ludzi, m.in.: zwycięską wojnę i ucztę z okazji stałego pokoju. Zgodnie z zasadą wielkości najważniejsze sceny są umieszczone na górze. Warto podkreślić, że osoba uznawana za najważniejszą jest większa od pozostałych. Zabieg ten ułatwia czytanie zabytku – władca prowadzi nagich i poranionych jeńców, strzeżonych przez zwycięskich

wojowników. Druga strona sztandaru przedstawia sceny fety po zwycięstwie – władca siedzi na tronie, podziwianiec, pije wino i ogląda wojenne łupy.

Podobnie wyeksponowano postać władcy na wapiennej **płytcie wotywnej króla Urnansze** z około 2520 r. p.n.e. z Grisu. Tutaj król, zdecydowanie większy od pozostałych postaci, inauguruje budowę świątyni. Jest odziany w szatę przypominającą spódnicę, a na głowie trzyma kosz pełen cegieł. W dolnym fragmencie król świętuje. Można zatem wnioskować, że jest zarazem donatorem, beneficjentem i budowniczym świątyni.

Wartym uwagi zabytkiem z czasów Mezopotamii jest także brązowa **głowa akadyjskiego władcy z Niniwy Naramsina** z około 2250 r. p.n.e. Typowe jest tu przedstawienie twarzy: oprawa (pustych obecnie, a kiedyś ozdobionych kamieniami szlachetnymi) oczu, niemal niezauważalny uśmiech, misternie ufryzowana długa broda, klasyczny nos, starannie dobrane uczesanie.

Istotną postacią dla rozwoju rzeźby okresu sumeryjskiego renesansu był rządzący w Lagasz w latach około 2140-2124 p.n.e. Gudea, który poświęcał dużą uwagę rozwojowi oraz dobrobytowi miasta, a także własnemu wizerunkowi. Odnaleziono około 27 różnych rzeźb z wizerunkiem Gudei. Jednym z bardziej znanych jest odnaleziony w Grisu, powstały około 2144-2124 p.n.e.,

Płyta wotywna
króla Urnansze,
ok. 2250 p.n.e. ◀

